

Ann-Marie Ivars

Finlandssvenskans ställning i förhållande till det svenska riksspråket

Ann-Marie Ivars är sedan den 1 april 1991 professor i nordiska språk vid Helsingfors universitet. Artikeln nedan är hennes installationsföreläsning från den 20 november 1991.

Finlandssvenskans ställning i förhållande till riksspråket i Sverige är en fråga som nu har diskuterats i närmare hundra år. Enligt en uppfattning som vunnit hävd bland nordisterna i både Finland och Sverige skall finlandssvenskan betraktas som en regional variant av det svenska riksspråket. Finlandssvenskan jämföras enligt den uppfattningen med de centralsvenska, sydsvenska och västsvenska varianterna av talat riksspråk.

Men finlandssvenskans status som regionalt riksspråk är inte helt självklar. Den nutida finlandssvenskan har både i tal och skrift en mängd egenheter, som ger den en särställning i förhållande till regionalspråken i Sverige. Det är den politiska skilsmässan från Sverige 1809 och läget vid språkgränsen mot finskan som är den naturliga förklaringen till att språkutvecklingen i Finland i vissa avseenden gått andra vägar än i Sverige.

Det var mot slutet av 1800-talet som forskarna började lägga märke till att "den finländska svenskan" skilde sig från svenskan i Sverige. Olikheterna väckte intresse bland språkmän i båda länderna, och bl.a. inom Svenska landsmålsföreningen i Helsingfors började man på 1890-talet registrera särdragen genom att teckna upp finlandismer ur det bildade svenska talspråket. Det material som då samlades in publicerades 1902 av A.O.

Freudenthal, som var den förste innehavaren av professuren i svenska språket och litteraturen vid Helsingfors universitet. Det insamlade materialet ingår också i universitetslektorn Hugo Bergroths stora arbete om finlandssvenskan, som kom ut 1917.

Bergroths riktlinjer

I inledningen till boken *Finlandssvenska* drar Bergroth upp de riktlinjer för språkvården i Finland som är gällande än i dag. Enligt de riktlinjer Bergroth gav, är det språkvårdens kanske främsta uppgift att se till att svenskan i Finland inte fjärrmar sig alltför mycket från svenskan i Sverige. Om finlandssvenskan fick utvecklas fritt, skulle nämligen inte bara dess status som kulturspråk och kommunikationsmedel inom Norden äventyras, utan också själva grunden för den finlands-svenska befolkningens existens. "Att vårt finländska modersmål med tiden skall utvecklas till ett särskilt språk, som icke längre kan kallas svenska, behöva vi väl inte under några omständigheter befara. Skulle så ske, är vår nationalitet i och med detsamma dödsdömd", skriver Bergroth i inledningen till *Finlandssvenska* (1917, s. 18).

Det uttalande av Bergroth som jag citerade, det var inte bara en programförklaring utan hade också ett polemiskt syfte. Det var nämligen riktat mot den svenske språkforskaren Adolf Noreen, som 1903 (i *Vårt språk* I, s. 94) hade gett uttryck för åsikten att avvikelserna i det svenska riksspråket – sådant det talades och skrevs i Finland – redan då var så stora, att man med en viss rätt kunde tala om en särskild *finländsk* form av svenskt riksspråk.

Diskussionen om finlandssvenskan har efter Bergroths polemik mot Noreen fortsatt och tidvis gått het. Ämnet är kontroversiellt, och diskussionen har som naturligt är i frågor som gäller språk och identitet varit starkt emotionellt färgad. Detta gäller inte minst den senaste diskussionen i frågan, som för ett par år sedan rasade i den finlandssvenska tidningspressen och engagerade både forskare och lekmän. Det som då inspirerade till diskussion var ett uttalande av Els Oksaar, professor i allmän lingvistik vid Hamburgs universitet. Oksaars uttalande gick ut på att finlandssvenskan "funktionellt sett" kan betraktas som ett eget språk, eftersom den existerar i en annan sociokulturell miljö än svenskan i Sverige (1990, s. 19-21).

Den diskussion om finlandssvenskan som tog fart efter Els Oksaars uttalande präglades i hög grad av missförstånd och begreppsförvirring. Det var ofta oklart om det som efterlystes i debatten faktiskt var en ny och genomgripande norm för skriftspråket i Finland eller bara en ny Bergroth, en modern "handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift". Men i debatten framfördes även allvarligt menade åsikter som gick ut på att tiden nu är mogen att erkänna finlandssvenskan som ett självständigt språk som kräver en egen kodifierad norm för det skrivna språket.

Tanken på finlandssvenskan som ett självständigt språk med behov av en egen norm för det skrivna språket har inte mötts av någon större entusiasm bland nordisterna i Finland i allmänhet. Det är visserligen sant att finlandssvenskan samtidigt som den upprätthåller normer och traditioner gemensamma med Sverige även återspeglar den samhällsutveckling som är speciell för vårt eget land och vårt eget folk. Det är en helt naturlig sak att så är fallet, och det är något som också innefattas i själva begreppet *finlandssvenska*. Förleden *finlands-* anger ju där att det är fråga om ett språk som delvis lever ett eget liv och kännetecknas av egna särdrag. Men efterleden *-svenska*

anger att den finlandssvenska språkformen är en geografiskt betingad variant av svenska språket, inte ett särskilt språk.

Vad är ett självständigt språk?

Vilka kriterier det är som avgör var gränsen går mellan regionala varianter, nationella varianter och självständiga språk, det är en fråga som lingvistikerna ännu inte har kunnat ge något entydigt svar på. Lingvistiska kriterier, dvs. det språkliga avståndet mellan två varieteter, har i vissa fall varit avgörande för bedömningen. I andra fall är det icke-lingvistiska kriterier som har fått fälla utslaget, dvs. politiska, sociolingvistiska, psykolingvistiska eller pragmatiska kriterier. I praktiken är det ofta ett samspel av flera faktorer som bestämmer om vi har att göra med en regional variant, en nationell variant eller ett självständigt språk. För ser man på faktorerna var för sig, då är det i verkligheten inte svårt att hitta exempel som motsäger varandra. (Oksaar 1990, s. 11-18.)

Det är t.ex. politiska faktorer som har lett till att svenskan, norskan och danskan i skrift har blivit skilda språk, även om de i tal kan betraktas som nationella varianter av ett gemensamt nordiskt språk. På tyskt och engelskt språkområde har de politiska faktorerna inte fört med sig samma differentiering av skriftspråket som i Norden. De övergripande normerna för österrikisk tyska och amerikansk engelska är desamma som i Tyskland och England. De uppfattas följaktligen som nationella varianter av tyskan respektive engelskan, inte som självständiga språk. I Norge förekommer i officiella sammanhang två varianter av norskt skriftspråk, nämligen bokmål och nynorska. Lingvistiskt sett vore det naturligt att betrakta de två varianterna som skilda språk. Men i Norge omtalas de som "våre to språkformer" och uppfattas som officiella varianter av norska språket (Fjeld Halvorsen 1983, s. 21).

Varken nationsgränser eller en egen skriftspråkstradition är alltså i sig några givna kriterier för bedömningen av frågan om två språkformer är skilda språk eller varianter av ett och samma språk.

De som företräder åsikten att finlandssvenskan bör erkännas som ett självständigt språk brukar ta lingvistiska faktorer till stöd för sin åsikt. Det är olikheterna i ordförråd och uttal mellan Sverige och Finland man i det fallet stöder sin uppfattning på.

Men också de som vill se finlandssvenskan som en regional variant av svenskt riksspråk kan hänvisa till lingvistiska faktorer som stöd för sin uppfattning. Normerna för stavningen och böjningen är desamma i finlandssvenskan som i sverigesvenskan. Också syntaxen är i stort sett densamma. Inom ordförrådet finns visserligen avvikelser, men också det är till mer än 95 % gemensamt. De mest påfallande skillnaderna är de som finns i uttalet. Men även om olikheter finns, är riksspråksuttalet i Finland klart överdialektalt i den meningen att det är begripligt och fullt gångbart som kommunikationsmedel inte bara i Finland utan över hela det svenska och centralnordiska språkområdet (Garlén 1990).

Om vi utgår från de icke-lingvistiska kriterierna, finner vi att den nutida finlandssvenskan uppfyller såväl de politiska som de sociokulturella kriterierna på ett självständigt språk. Finlandssvenskan talas och skrivs sedan 1809 i ett annat land med en annan kulturutveckling och samhällsutveckling än den svenska. Den används i ett tvåspråkigt land, där finskan dominerar det offentliga livet.

Det är de sociokulturella faktorerna som har trätt i förgrunden i dagens diskussion, och de sociokulturellt betingade särdragen skall naturligtvis inte underskattas. Men som jag redan har nämnt har den politiska skilsmässan från Sverige inte ökat det lingvistiska avståndet så drastiskt, att finlandssvenskan i dag skulle göra skäl för beteckningen ett eget språk. I själva verket påverkas det nutida språkbruket i Finland inte bara av finskan utan också av svenskan i Sverige. Språkliga nyheter från Sverige sprids framför allt genom massmedierna och litteraturen, men också de livliga personförbindelserna bidrar till att kontakterna med språkbruket i Sverige upprätthålls.

Hur språkutvecklingen i framtiden kommer att gestalta sig, det är en sak som det nu kan vara svårt att förutsäga någonting om. Men mycket tyder på att de politiska faktorerna inom överskådlig tid snarare kan komma att ha en förenande än en särskiljande inverkan på språkutvecklingen i Finland och Sverige. Gemensamma intressen kulturellt, ekonomiskt och socialt kan i ett förenat Europa leda till förändringar som sker parallellt i båda länderna. Redan nu är det t.ex. klart att den svenska översättningen av EG:s regelverk blir gemensam för Finland och Sverige. Att de svenska EG-texterna skulle föreligga i en sverigesvensk och en finlandssvensk version anses uteslutet.

Historiska och språkpsykologiska faktorer

Om politiska och sociokulturella faktorer å ena sidan talar för synen på finlandssvenskan som ett språk för sig, kan å andra sidan historiska och språkpsykologiska faktorer anföras som stöd för den hävdvunna uppfattningen av finlandssvenskan som en regional variant av det svenska språket. Svenskan i Finland har sekelgamla traditioner. I 800 år har det talats svenska i Finland, en svenska som är nära besläktad med talspråket i Centralsverige och som också många finskspråkiga personer under seklernas lopp har tillägnat sig och använt i såväl privata som offentliga sammanhang.

Det historiska argumentet väger naturligtvis tungt i sammanhanget. Men det kanske viktigaste argumentet som har anförts i dagens diskussion (t.ex. Reuter & Tandefelt 1991), det är det språkpsykologiska argumentet, dvs. hur språkbrukarna själva uppfattar sitt språk. I det finlandssvenska fallet råder ingen tvekan om att språkbrukarna själva anser att det är svenska de talar, och att det är den allmänsvenska normen som gäller och eftersträvas också för skriftspråket i Finland. En annan sak är sedan hur väl den eftersträlvade normen alla gånger uppnås. Ett visst spelrum måste det också få finnas inom ramarna för den gemensamma normen. Etablerade finlandismer som är nödvändiga för den interna kommunikationen eller som tjänar som uttryck för en gemensam finlandssvensk identitet kan det inte bli tal om att avstå ifrån.

Vi måste få fortsätta att tala om *menföre* och *vedliden*, om att *klotta* och *rådda*, *hassa pengar* och *pina ved*, åtminstone när vi talar vardagspråk. Vi måste få använda etablerade finlandismer som *ministerium* för *departement*, *skoldistrikt* för *rektorsområde*, *ämbetsbetyg* för *personbevis*, *hälsostation* för *vårdcentral*, också när vi uttalar oss i mer formella sammanhang. (För ordens bruklighet, se Reuter 1986, 1987.)

Diskussionen om finlandssvenskan kommer sannolikt att fortgå så länge det överhuvudtaget talas svenska i Finland. Institutionen för nordiska språk hoppas för sin del kunna bidra till en nyantering av debatten, genom bl.a. nya rön inom den forskning som bedrivs i tre nystartade projekt som från skilda synpunkter studerar finlandssvenskt språkbruk i tal och skrift. En kartläggning av variationerna i språkbruket såväl inom landet som mellan Sverige och Finland behövs för att vi skall

få mera kunskaper om vilka krafter det är som styr utvecklingen och hur den svenska språkvården i framtiden skall läggas upp.

Institutionen och universitetet har traditioner som förpliktar, när det gäller svenska språket och dess fortbestånd i vårt land.

LITTERATUR

- Bergroth, Hugo 1917. Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift. Helsingfors.
- Fjeld Halvorsen, Eyvind 1983. Norsk språk. I: Molde, Bertil & Allan Karker (red.), Språkene i Norden. Nordisk språksekretariat och Esselte Studium AB.
- Freudenthal, A.O. 1902. Skiljaktigheter mellan finländska svenskan och rikssvenskan upptecknade å Helsingfors svenska landsmålsförenings sammanträden 1893-1899, redigerade och i tryck utgifne af A.O.F. Förhandlingar och uppsatser 15. SLS 51. Helsingfors.
- Garlén, Claes 1990. Finlandssvenskt standarduttal är gott nog. Språkbruk 1990:1, s. 15-16.
- Noreen, Adolf 1903. Vårt språk I. Lund.
- Oksaar, Els 1990. Språket i sociokulturell kontext. I: Nikula, Kristina & Antti J. Pitkänen (red.), Svenskan i Finland. Skrifter utgivna av institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, Nordisk filologi. Tammerfors, s. 1-26.
- Reuter, Mikael 1986. Några tankar om finlandismer. Xenia Huldéniana. En vänskrift tillägnad Lars Huldén på hans 60-årsdag 5.2.1986. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B Nr 10, s. 237-247.
- 1987. Vad är finlandssvenska? Språkbruk 1987:1.
- Reuter, Mikael & Marika Tandefelt 1991. Myter om finlandssvenskan. Ett porträtt av en debatt. I: Stilistik och finlandssvenska. En samling artiklar tillägnade Birger Liljestränd den 25 juni 1991. Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 8. Umeå, s. 152-168.